

УДК 94(477)

А. Б. Кліш

СТАВЛЕННЯ ХРИСТИЯНСЬКИХ СУСПІЛЬНИКІВ ДО ЕМІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У ГАЛИЧИНІ НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

У програмах та діяльності українських політичних партій Галичини кінця ХІХ – початку ХХ ст. вагомого значення набуло питання еміграції. Еміграційна проблематика перебувала у центрі уваги суспільно-християнської течії. У парламентській діяльності та на шпальтах часопису "Руслан" християнські суспільники намагалися з'ясувати причини еміграції галицьких селян, проаналізувати умови перебування українців у США, Канаді, Південній Америці та Європі. Особливу увагу вони звертали релігійне життя українців у діаспорі, зазначаючи на важливій ролі Церкви та священників у збереженні емігрантами національної само ідентичності.

Ключові слова: еміграція, Галичина, християнські суспільники, парламентська діяльність, часопис "Руслан".

Наприкінці ХІХ ст. розпочалась масова еміграція галицьких селян до Канади, США, Бразилії, Аргентини, Австралії. На сезонні, переважно сільськогосподарські роботи, виїздили до країн Західної Європи та Росії. Слід зазначити, що еміграція відбувалася в жадливіх умовах, часто переселенців затримувала поліція, їх грабували корабельні компанії, не кажучи вже про злигодні, що очікували їх на чужих землях.

Австро-Угорська влада не була послідовним у еміграційному питанні, подеколи забороняла еміграцію, наказуючи не пропускати емігрантів через кордон, ув'язнювала їх. Проте ці заходи не зупинили процес еміграції.

Проблема еміграції українців була надзвичайно актуальною у діяльності політичних партій та організацій Східної Галичини. Не винятком стала і українська суспільно-християнська течія на чолі з О. Барвінським.

Основну групу джерельних матеріалів дослідження складають періодичні видання, насамперед газета "Руслан", що була офіційним органом українського суспільно-християнського руху в Галичині. Цей часопис регулярно інформував читачів про еміграцію селян з Галичини, ставлення до неї християнських суспільників. Іншим важливим джерелом є неопубліковані спогади лідера українських християнських суспільників Олександра Барвінського (1847–1926 рр.), що зберігаються у фондах відділу рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України.

Історіографія питання ставлення християнських суспільників до еміграції є малодосліджена. Серед існуючих праць варто виокремити праці С. Качараби, М. Рожика [1], Н. Кіся [2], А. Кліша [3].

Слід зазначити, що проблема еміграції галицьких селян піднімалася християнськими суспільниками, насамперед, на парламентському рівні та на шпальтах їх друкованого органу – часопису "Руслан".

Наприкінці ХІХ ст. еміграція галицьких селян набула загрозливих форм. Важливу роль у цьому процесі відігравали т.зв. еміграційні агенти. Зокрема, у 1895 р. практично в усіх повітах Східної Галичини діяла агентура тих чи інших компаній. Лише агентство "Гамбург-Амерікани" "Лауді і Вайнштайн" мало агентів у Бучацькому, Тернопільському, Теревовлянському, Збаразькому, Станіславівському, Жидачівському повітах. За кожного емігранта агентство сплачувало 16 крон [4, с. 1]. Згідно зі звітом крайового відділу до Бразилії у 1895 р. з Східної Галичини емігрувало 11 тис. осіб [1, с. 73].

А. Чайковський зазначав, що "селяни, немов у лихоманці продають хто що має та й кому трафиться, і не дожидаючи ні паспорта, ні карти корабельної виїжджають з рідного села цілими громадами. Очевидно, що міра хлопської терпеливості переповнилася і ніхто не в силі тої катастрофи повздержати" [5, с. 1].

У травні 1895 р. завершила роботу урядова комісія щодо масової еміграції галицьких селян до Бразилії (т.зв. "Перша бразильська гарячка"), яка підтвердила, що основною причиною еміграції стала бідність селянства. А.Вахнянин наголошував, що серед галицьких селян було бажання покращити своє економічне становище, що при можливості третина з них шукала б кращого життя за кордоном [6, арк. 13–16].

25 листопада 1895 р. на засіданні сейму А.Вахнянин, О.Барвінський та інші українські депутати внесли щодо затримання і арештів повітовими старостами українських селян, які агітували за еміграцією. Вони протестували проти поверхневого ставлення і пояснення причин еміграції. 11 грудня 1895 р. А.Вахнянин виступив у щодо проблеми еміграції галицьких селян. Він зазначив, що якщо терміново не провести реформу податкової системи, то в Галичина настане демографічна криза. Окрім того, А. Вахнянин вказував, що влада мала допомогти розвинути хліборобський спілкам для "оживлення" сільського господарства [6, арк. 13–16].

4 січня 1896 р. на засіданні галицького сейму А. Вахнянин виступив із доповіддю щодо причин еміграції та шляхів її подолання [7, арк. 152–157].

5 лютого 1896 р. О.Барвінський виступив у сеймі у дебатах щодо бюджету Галичини та виокремив питання кризи селянського господарства й масової еміграції. Він зазначив, що однією з причин виїзду селян з Галичини була пасивність, надмірна бюрократичність, а деколи й шкідливість діяльності повітової влади. Тому він запропонував Крайовому відділу перевірити діяльність повітових і громадських адміністрацій. З іншої боку, О. Барвінський вказував, що Крайовий відділ міг би допомогти біднішим селянам, організувавши для них різноманітні громадські роботи, наприклад, на будівництві та ремонті доріг, регуляції річок, меліорації ґрунтів тощо. Також він зазначав, що малоземельність була однією з причин еміграції та радив провести парцеляцію заборгованих панських угідь [7, арк. 136].

Депутати неодноразово зазначали, що потрібно ввести пільги для сільського населення, яке “наслідком своєї непорядності сходить на халупника, зарібника, або заманюване буйними обіцянками несумлінних агентів позбуває ся решти свого добутку і йде в світ за очі, щоби стати бразилійським невільником або трупом своїм послужити до погною тамошної землі” [8].

А. Вахнянин доповідав щодо селянської еміграції та запропонував такі резолюції: щоб крайова влада слідувала за недобросовісними агентами; прийняття еміграційного закону, що мав урегулювати взаємини емігрантів; щоб крайова та державна влада опікувалася емігрантами, як під час еміграції, так і на новому місці проживання.

Виступаючи у парламенті 18 січня 1897 р. А. Вахнянин наголосив що основною причиною масової еміграції з Галичини було лихварство: “... робота лихварська – як зазначав депутат, - єсть така сама як паука з комарем. Селянина замотують поволи, він відтак не може бороти ся, висисують з него найліпші соки, а трупа висилають до Бразилії” [9, с. 2].

Слід зазначити, що А. Вахнянин неодноразово вимагав захисту урядом галицьких емігрантів. Зокрема, він наводив приклад, як у Бразилії австрійський консул ув'язнив декількох українців, які відмовилися виконувати рабську працю на плантаціях [10, с. 1]. Окрім того, депутати кілька раз зверталися до міністерства закордонних справ Австрії з проханням захисту галицьких селян, які емігрували за океан [11].

Наприкінці ХІХ ст. еміграційний рух помітно зріс. Поряд з інформуванням про становище галицьких емігрантів християнські суспільники проаналізували причин еміграції та запропонували дії для покращення ситуації.

24 березня 1899 р. О. Барвінський виступив в сеймі, проаналізувавши економічне становище галицьких селян. На його думку основними причинами занепаду сільського господарства були лихварство та пияцтво. О. Барвінський підтримав ідею створення кас Райфайзена та звернув увагу на нагальність вирішення правових та фінансових проблем галицьких селян. Він наголосив на важливості погашення селянських боргів за землю, які тягнулись ще з часу скасування панщини, перевівши їх на амортизаційні рахунки під урядові гарантії [15, с. 1–2].

У 1902 р. християнські суспільники підтримали селянський страйк, проте на відміну від інших політичних сил, котрі намагалися використати його для власних партійних цілей, вони намагалися подбати про можливість додаткових заробітків для селян. Як одну з можливостей цього вони пропонували організувати допомогу селянам у виїзді на заробітки до Німеччини [12–13]. Християнські суспільники критикували владу, що чинила перешкоди українським селянам у виїзді. На шпальтах “Руслану” постійно публікувалася інформація щодо умов праці, місць, де потребувалася робоча сила тощо [14, с. 2]. Вони вважали сезонну еміграцію галицьких селян до Німеччини можливістю отримати нові знання в галузі агрокультури та суспільних відносин. Окрім того, сезонна еміграція давала змогу акумулювати більші кошти, ніж праця на місці [16, с. 1–2].

Слід зазначити, що зарібкова еміграція до Німеччини була доволі популярною. Згідно з підрахунками російського торгового агента К. Лейтеса, в 1909–1913 рр. до Німеччини прибуло 188504 українця для роботи в аграрному секторі та 145476 – у промисловому [17, с. 66]. В. Кабузан зазначав, що “українці абсолютно переважали серед сезонних емігрантів, які виїжджали на початку ХХ ст. з Галичини до Німеччини. За даними за 1908–1913 рр. українці склали майже 60 %, а поляки - лише 40 % осіб, які вирушили у весняно-осінній період на сезонні роботи до Німеччини” [18, с. 252].

Українці від початку масової еміграції звертались до греко-католицької ієрархії з проханнями вислати священників для організації їх духовного життя в еміграції. Проте римо-католицька ієрархія чинила перешкоди із допущенням греко-католицького духовенства до вірних. Одруженим священникам було заборонено емігрувати. Під тиском американських римо-католицьких єпископів Папа римський довго відмовляв у висвяченні греко-католицького єпископа для українців у Америці.

У “Руслані” неодноразово аналізувалася ситуація у різних сферах життя переселенців, зокрема питання міжконфесійної конкуренції та недостатньої кількості греко-католицьких священників [19–20]. Зокрема, опубліковано пастирське послання митрополита Андрея Шептицького до українців у Північній і Південній Америці [21], інформацію щодо здійснення о. Василем Жолдаком візитацію українських поселень у Канаді [22] та висвячення А. Шептицьким Микити Будки – першого єпископа для українців Канади [23].

Християнські суспільники вважали, що одним із основних завдань греко-католицьких священників було збереження національної ідентичності українців за кордоном [24, с. 1].

З метою оптимізації роботи ГКЦ за кордоном та захисту українців від протестантських впливів емігрантів із Північної Європи та православного архієпископства в Сан-Франциско християнські суспільники виступили із пропозицією заснування окремого єпископства в Америці [25, с. 1]. Окрім того, цим вони хотіли уникнути латинізації, полонізації та мадяризації українських емігрантів [26–28].

Позитивно сприйняли християнські суспільники призначення греко-католицьким єпископом у США С. Ортинського, котрого вважали справжнім патріотом. ГКЦ, на їх думку, мала сприяти консолідації українців в Америці [29, с. 1].

Напередодні Першої світової війни у низці публікацій християнські суспільники виклали власну позицію щодо еміграції. На той час у суспільстві побутувала думка, що сезонна еміграція до Німеччини позитивно впливала на економіку Галичини, натомість виїзд на постійне місце проживання за океан відриває українців від Батьківщини та призводить до їх культурної асиміляції. На думку християнських суспільників, жоден вид еміграції не був корисним для народу, проте це був єдиний спосіб покращити його економічне становище. Тому вони пропонували засновувати державні консульські центри праці, у яких робітникам пропонувалася б також морально-релігійна опіка [30, с. 1–2].

Таким чином, у представників суспільно-християнської течії однією із основних тем для обговорення була проблема еміграції галицьких селян до країн Європи, Північної і Південної Америки. Вони зазначали лише на економічні причини масової еміграції, виділяючи значну роль еміграційних агентів і агентств. У часописі "Руслан" неодноразово застерігалось українців від недобросовісних агентів. Також заявлялося щодо захисту українських емігрантів, створення умов для повноцінного життя на поселеннях і налагодження національно-релігійного життя.

Джерела та література

1. Качараба С. Українська еміграція. Еміграційний рух зі Східної Галичини та Північної Буковини у 1890–1914 рр. / Степан Качараба, Микола Рожик. – Львів, 1995. – 124 с.
2. Кісь Н. Д. Українська еміграція з Галичини початку ХХ ст.: конфесійна приналежність та національна ідентичність / Н.Д. Кісь // Історичні студії Волинського національного університету імені Лесі Українки [відп. ред. В.К. Баран]. – Луцьк, 2009. – Вип. 1. – С. 49–56.
3. Кліш А. Б. Селянське питання у політиці християнських суспільників наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. (за матеріалами газети "Руслан") / А. Б. Кліш // Вісник аграрної історії. Науковий журнал. – Випуск 13–14. – К., 2015. – С. 54–68.
4. Вахнянин Н. Про еміграцію галицьких селян в літах 1894–1896 // Руслан. – 23 вересня 1897.
5. Вахнянин Н. Про еміграцію галицьких селян в літах 1894–1896 (Продовження) // Руслан. – 27 вересня 1897.
6. Центральний державний історичний архів України у м. Львові, ф. 818, оп. 1, спр. 12.
7. Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України. Відділ рукописних фондів і текстології. – ф. 135. – Од.зб. 30.
8. Промова п. Барвіньського виголошена в соймі дня 5-го лютого 1896 р. в генеральній дебаті над бюджетом. - Львів: Накладом автора, б.р.
9. Бесіда пос. Нат.Вахнянина в справі лихви в Галичині. Виголошена в раді державній д. 18 січня 1897. // Руслан. – 1897 26 січня. – С. 1–2.
10. Річ посла Вахнянина виголошена в австрійській делегації при бюджеті міністерства заграничних справ 26. Мая // Руслан. – 2 червня 1900. – С. 1.
11. Еміграція // Руслан. – 9 травня 1899; Промова пос. Ол.Барвіньського на 2-ім засіданнюавстрійськоїделегації в Пешті дня 27. Мая 1902 при міністерстві заграничних справ. – Львів: Накладом редакції "Руслана", 1902.
12. Рільні страйки в Галичині. // Руслан. – 29 липня 1902. – С. 1.
13. Піднесенє зарібків. // Руслан. – 18 лютого 1902. – С. 1.
14. Заробкова еміграція до Німеччини. // Руслан. – 4 березня 1904. – С. 2.
15. Промова пос. Барвіньського в загальній розправі бюджетовій на 22-ім засіданню краєвого сойму дня 24. Марця 1899 р. // Руслана". – 17 (29) марця 1899. – С. 1–2.
16. Галицькі робітники за границею // Руслан. – 1900. – Ч. 32. – С. 1–2.
17. Тудоряну Н.Л. Очерки российской трудовой эмиграции пери ода империализма (в Германию, Скандинавские страны и США) / Н.Л. Тудоряну. – Кишинев: Штиница, 1986. – 309 с.
18. Кабузан В.М. Украинцы в мире : динамика численности и расселения. 20-е годы XVIII века – 1989 год: формирование этнических и политических границ украинского этноса / В.М. Кабузан. – М.: Наука, 2006. – 658 с.
19. Руська церков в Америці // Руслан. – 22 березня (4 квітня) 1902. – С. 2.
20. Схизма // Руслан. – 21 квітня (4 травня) 1902.
21. Наша церков в Америці // Руслан. – 22 серпня (4 вересня) 1902.
22. О. Василь Жолдак // Руслан. – 14 (27) липня 1902.
23. Єпископске съвяченє // Руслан. – 15 (2) жовтня 1912.
24. З бразилійських кольоній // Руслан. – 1907. – Ч. 67. – С. 1.
25. Час подумати// Руслан. – 1900. – Ч. 115. – С. 1.
26. З Бразилії// Руслан. – 1900. – Ч. 156. – С. 2.
27. Борба за церков. (Допись з Бразилії) // Руслан. – 1900. – Ч. 157. – С. 2.
28. Справа гр.-кат. єпископств в Америці// Руслан. – 1900. – Ч. 279. – С. 1.
29. Руско-українське єпископство в Америці// Руслан. – 1907. – Ч. 59. – С. 1.
30. Дванайцятий лист до людий доброї волі // Руслан. – Ч. 285. – 25 (12) грудня 1913. – С. 1–2.

Klish A. B. The attitude of the Christian socials to emigration processes in Galychyna at the end of 19 – the beginning of 20 century

The emigration issue was one of the most important issues in the programs and activities of the Ukrainian political parties in Galychyna at the end of 19 – the beginning of 20 century. Immigration issues were in the focus of Christian socials. In parliamentary activities and in the newspaper "Ruslan" Christian socials tried to find out the reasons of emigration of the Galician peasants, to perform the conditions of stay of Ukrainians in the United States, Canada, South America and Europe. Special attention they pay the religious life of Ukrainians in the Diaspora, noting the important role of the Church and priests in the preservation of immigrants national self identity.

Key words: *emigration, Galychyna, the Christian socials, parliamentary activities, the newspaper "Ruslan".*

Клиш А. Б. Отношение христианских общественников к эмиграционным процессам в Галичине в конце XIX – начале XX в.

В программах и деятельности украинских политических партий Галичины конца XIX – начала XX века. большое значение приобрел вопрос эмиграции. Эмиграционная проблематика находилась в центре внимания общественно-христианского течения. В парламентской деятельности и на страницах газеты "Руслан" христианские общественники пытались выяснить причины эмиграции галицких крестьян, проанализировать условия пребывания украинцев в США, Канаде, Южной Америке и Европе. Особое внимание они обращали на религиозную жизнь украинцев в диаспоре, отмечая важную роль Церкви и священников в сохранении эмигрантами национальной самоидентичности.

Ключевые слова: *эмиграция, Галичина, христианские общественники, парламентская деятельность, газета "Руслан".*